

**UŽÍVANIE PSYCHOAKTÍVNYCH LÁTOK NA SLOVENSKU
VÝSLEDKY MEDZINÁRODNEJ ŠTÚDIE HBSC
USE OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCES IN SLOVAK REPUBLIC
THE RESULTS OF THE HBSC INTERNATIONAL STUDY**

OCHABA Róbert^{1,2}, BAŠKA Tibor³, CHROMÍKOVÁ Lucia^{2,4},
MADARASOVÁ GECKOVÁ Andrea⁵, KAČMÁRIKOVÁ Margaréta¹

¹ *Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, Trnavská univerzita v Trnave, Trnava*

² *Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky, Bratislava*

³ *Jesseniova lekárska fakulta v Martine, Univerzita Komenského v Bratislave, Martin*

⁴ *Fakulta verejného zdravotníctva, Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave, Bratislava*

⁵ *Lekárska fakulta, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Košice*

ABSTRAKT

Východiská: Užívanie psychoaktívnych látok predstavuje potenciál poškodenia, či už z krátkodobého alebo dlhodobého hľadiska. Správanie z obdobia dospievania môže pokračovať aj v dospelosti a ovplyvniť napr. duševné zdravie, užívanie tabaku, stravovanie, úroveň fyzickej aktivity a požívanie alkoholu.

Ciele: Analýza vývoja indikátorov súvisiacich s užívaním tabakových a alkoholických výrobkov.

Metodika: Výskumná vzorka bola vytvorená v súlade s medzinárodným protokolom štúdie Health Behaviour in School Aged Children (HBSC) tak, aby odrážala vzdelávací systém v Slovenskej republike. Údaje boli získané z 3 prieskumov štúdie HBSC v školských rokoch 2009/2010, 2013/2014 a 2017/2018.

Výsledky: Výskyt skúseností s fajčením je stále pomerne vysoký avšak v porovnaní s rokom 2010 je potešujúci nápadný pokles výskytu o viac než 20 %. Tento pokles, ktorý je súčasťou celkového znižovania výskytu fajčenia v Európe v priebehu posledných rokov je v súlade so stratégiami v oblasti kontroly tabaku. Skúsenosť s pitím alkoholu (aspoň raz v živote) mali v roku 2018 približne dve tretiny 15-ročných školákov (59 %). *Záver:* Prístup zameraný na primárnu prevenciu je kľúčom. Mladí ľudia sú obzvlášť vystavení riziku užívania návykových látok, pretože sú v štádiu života, keď sa formujú vzorce správania. Užívanie návykových látok počas dospievania ovplyvňuje ich zdravie a pohodu, spája sa s rizikovým správaním a prispieva k rozvoju ďalších zdravotných problémov.

Kľúčové slová: Psychoaktívne látky. Tabak. Alkohol. Správanie

ABSTRACT

Background: The use of psychoactive substances represents the potential for harm, both from the short-term and long-term perspective. Behaviour from the period of adolescence could continue in adulthood and can affect for example mental health, tobacco use, diet, the level of physical activity and alcohol consumption.

Objectives: The analysis of the development of indicators related to the use of tobacco and alcoholic products.

Methods: The research sample was created in accordance with the international protocol of the study Health Behaviour in School Aged Children (HBSC) to reflect the educational system in the Slovak Republic. The data were obtained from 3 surveys

of the HBSC study from the following school years: 2009/2010, 2013/2014 and 2017/2018.

Results: The incidence of smoking experience is still relatively high, but there is a visible decrease in incidence by more than 20 % compared to the year of 2010. This decrease, which is the part of the overall reduction in smoking incidence in Europe over recent years is in line with tobacco control strategies. In 2018 approximately two-thirds of 15-year olds (59 %) had experience with drinking alcohol at least once in their lives.

Conclusion: The primary prevention is the key one. Young people particularly are at risk of use of psychoactive substances because they are at the stage of life when behavioural patterns are formed. The use of psychoactive substances during the period of adolescence affects their health and well-being, it is associated with risky behaviour and contributes to the development of other health problems.

Key words: Psychoactive substances. Tobacco. Alcohol. Behaviour

ÚVOD

Predsudky a mýty spojené so závislosťou a užívaním návykových látok často bránia ľuďom vyhľadať pomoc. Mnohí považujú drogovú závislosť za prejav slabosti jednotlivca, ktorý nie je dostatočne silný alebo nemá pevnú vôľu. Často sa mylne domnievame, že nie je zložité vrátiť sa späť k zdravému životnému štýlu alebo k príležitostnému užívaniu látky. Ľudia vyhľadávajú pomoc nielen na začiatku, ale aj po opakovaných pokusoch o skončenie s užívaním, pretože kontrolovanie závislosti je veľmi náročné (WHO, 2001).

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) uvádza, že tabak je zodpovedný za úmrtie asi polovice jeho užívateľov. V dôsledku jeho užívania zomrie ročne viac ako 8 miliónov ľudí pričom viac ako 7 miliónov týchto úmrtí je dôsledkom priameho užívania tabaku. Prostredníctvom pasívneho fajčenia je ohrozené nielen zdravie fajčiarov, ale aj nefajčiarov

(WHO, 2019a). WHO vypracovala Rámcový dohovor o kontrole tabaku s cieľom chrániť súčasné a budúce generácie pred konzumáciou tabaku. Dokument uvádza, že človek by mal mať znalosti a byť informovaný ohľadom zdravotných účinkoch, či návykovom charaktere tabaku. Hovorí, že aby bola zabezpečená ochrana ľudí, mali by byť prijaté vhodné opatrenia na jeho reguláciu. Dokument tiež zdôrazňuje dôležitosť medzinárodnej spolupráce (WHO, 2003). WHO zaznamenáva klesajúci výskyt fajčiarov. V roku 2015 fajčilo 20,2 % svetovej populácie vo veku ≥ 15 rokov, čo naznačuje, že miera fajčenia sa od roku 2000 celosvetovo znížila o 6,7 % (WHO, 2018a).

Pre mnoho obyvateľov je alkoholický nápoj bežnou súčasťou sociálnej krajiny. Dôvodov prečo ľudia pijú môže byť viacero. V mladších vekových kategóriách môže ísť najmä o zvedavosť, tlak zo strany rovesníkov či podobanie sa v tomto správaní kamarátom. Ďalšími dôvodmi sú útek od problémov, pocit relaxu, vyrovnávanie sa so stresom, oslavy, jednoduchšia socializácia, chuť alebo závislosť. Podľa štatistík WHO prispieva konzumácia alkoholu k 3 miliónom úmrtí na celom svete každý rok a k zlému zdravotnému stavu miliónov ľudí (WHO, 2019 b). Pokiaľ ide o pôsobenie alkoholu na organizmus, tak nízke dávky pôsobia stimulačne a vyššie tlmivo. Na začiatku môžeme pozorovať zlepšenú náladu, sebavedomie a energiu, neskôr však prichádza strata kritickosti a zábran (Kalina et al., 2015). Konzumácia alkoholu mladými odzrkadľuje správanie celej populácie. Príkladom je prevencia konzumácie v Európskom regióne, ktorá je najvyššia vo svete. Naším spoločným úsilím je zmierniť nadmernú konzumáciu a posunúť prvý kontakt s alkoholom do vyšších vekových kategórií (WHO, 2018b).

Tabak a alkohol patria medzi návykové látky, ktoré konzumujú dospelávajúci často ako prví. Je to pravdepodobne ovplyvnené ich dostupnosťou, sociokultúrnymi a biologickými faktormi (napr. rodinná anamnéza) (Myers, Kelly, 2006). Konzum alkoholu a tabaku má niekoľko spoločných vlastností. Obe sú legálnymi látkami, je ich možno dostať vo väčšine krajín a ich užívanie je vlastnou voľbou užívateľa (WHO, 2019a).

Nezdravé správanie ako je fajčenie, konzumácia alkoholu a nezákonné užívanie drog sa často začína práve počas dospelovania a predstavuje veľkú výzvu v oblasti verejného zdravia. Zneužívanie látok má veľký vplyv na jednotlivcov, rodiny a komunity,

pretože jeho účinky prispievajú aj k sociálnym, fyzickým a duševným problémom (Das et al., 2016).

CIELE

Cieľom práce bola analýza vývoja indikátorov súvisiacich s užívaním tabakových a alkoholických výrobkov v školských rokoch 2009/2010, 2013/2014 a 2017/2018 v rámci medzinárodnej štúdie Health Behaviour in School Aged Children (HBSC) realizovanej v Slovenskej republike.

METODIKA

Údaje do štúdie boli získané z 3 prieskumov o zdravotnom správaní školákov v rámci medzinárodnej štúdie HBSC (z angl. Health Behaviour in School Aged Children) do ktorej je zapojených 48 krajín. Údaje boli zbierané v školských rokoch 2009/2010, 2013/2014 a 2017/2018.

Keďže dospelávajúci tvoria asi jednu šestinú svetovej populácie, štúdia HBSC zhromažďuje každé štyri roky údaje od 11, 13 a 15-ročných chlapcov a dievčat týkajúce sa ich zdravia a pohody, sociálneho prostredia a správania vzhľadom k zdraviu. Správanie z obdobia dospelovania môže pokračovať aj v dospelosti a ovplyvniť napr. duševné zdravie, užívanie tabaku, stravovanie, úroveň fyzickej aktivity a požívanie alkoholu. HBSC sa zameriava na pochopenie zdravia mladých ľudí v ich spoločenskom kontexte. Vedci majú záujem pochopiť ako tieto faktory ovplyvňujú zdravie mladých ľudí pri prechode z detstva do dospelosti (HBSC ICC, 2020). Výskumná vzorka bola vytvorená v súlade s medzinárodným protokolom štúdie HBSC tak, aby odzrkadľovala vzdelávací systém na Slovensku. Vzorka bola stratifikovaná podľa regiónu a typu školy (základná škola, osemročné gymnázium).

V rokoch 2017/2018 vyplnilo dotazník 8 902 školákov, čo predstavuje 60 % mieru odozvy. Po vyčistení databázy od chybných dotazníkov (ovplyvňovanie pri vyplňaní, neuvedené pohlavie a pod.) boli z konečného počtu 8 902 žiakov vybratí žiaci vo veku 11, 13, a 15 rokov. Súbor tvorilo 4 789 školákov (Madarasová Gecková et al., 2019).

V rokoch 2013/2014 vyplnilo dotazník 10 179 školákov, čo predstavuje 78,8 % mieru odozvy. Po vyčistení databázy od chybných dotazníkov boli z konečného počtu 9 836 žiakov vybratí žiaci vo veku 11, 13, a 15 rokov. Súbor tvorilo 5 245 školákov (Madarasová Gecková et al., 2015).

V rokoch 2009/2010 z konečného počtu 8 491 žiakov (mieru odozvy 79,5%) boli vybratí žiaci vo

veku 11, 13, a 15 rokov. Súbor tvorilo 4 308 školákov (Madarasová Gecková et al., 2011).

Dôvodom nevyplnenia dotazníka bolo odmietnutie účasti rodičom alebo samotným žiakom prípadne účasť na vedomostných, či športových súťažiach.

Žiakom bola stručne predstavená štúdia HBSC a prečítaná štandardná inštrukcia. Údaje boli zbierané formou anonymného elektronického dotazníka. Vyplňanie dotazníkov trvalo 25–45 minút. Dotazníky HBSC sa spravidla skladajú z povinného modulu otázok, ktorý je vo všetkých krajinách rovnaký. K nemu môžu krajiny podľa svojho záujmu a svojich potrieb pridávať otázky z voliteľného modulu ako i špecifické národné otázky. Nakoľko by trvanie vyplňania dotazníka nemalo presiahnuť jednu vyučovaciu hodinu, bolo potrebné vytvoriť viacero verzií dotazníkov, v ktorých boli zaradené rôzne okruhy otázok. Najkratšia bola verzia HBSC dotazníka pre 11-ročných. Verzia pre 13-ročných bola oproti verzii pre 11-ročných rozšírená. Pre 15-ročných bola pripravená najrozsiahlejšia verzia dotazníka.

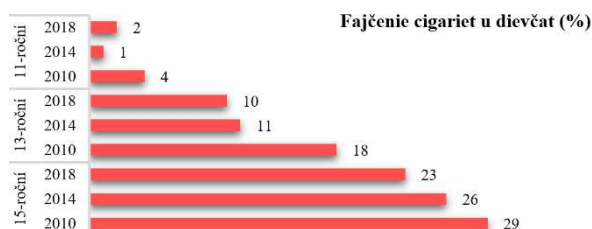
V rámci zberu dát štúdie HBSC boli realizované aj doplnujúce merania (meranie telesnej výšky, telesnej hmotnosti, zloženia tela, funkčnej zdatnosti) v primeraných priestoroch školy školenými admi-

nistrátormi a pod dohľadom príslušných odborníkov. Respondenti zároveň vyplnili doplnujúci dotazník zameraný na aktívny životný štýl školákov (Madarasová Gecková et al., 2011, 2015, 2019).

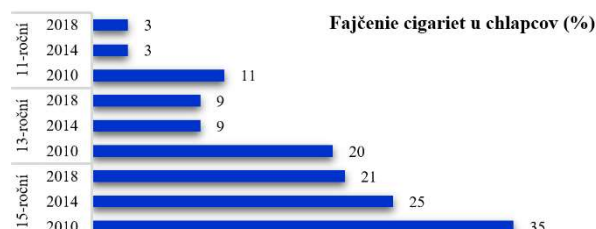
VÝSLEDKY

Zisťovali sme aká je skúsenosť s fajčením u školákov za posledných 30 dní. Nasledujúce výsledky (Graf 1, 2) zobrazujú porovnanie u dievčat a chlapcov v rokoch 2010, 2014 a 2018. V prípade dievčat sme zistili pokles fajčenia pri porovnaní vyššie spomenutých rokov. Výnimkou je vyšší podiel fajčenia cigariet vo vekovej skupine 11-ročných školáčok, kde stúplo fajčenie z 1 % v roku 2014 na 2 % v roku 2018 (Graf 1). Trend týkajúci sa fajčenia cigariet u chlapcov za posledných 30 dní je klesajúci. Zmenu sme nezaznamenali u 11-ročných školákov v rokoch 2014 a 2018, kde bolo fajčenie na úrovni 3 % v oboch rokoch. Podobná situácia nastala u 13-ročných, kde uviedlo fajčenie 9 % školákov v roku 2014 aj v roku 2018 (Graf 2).

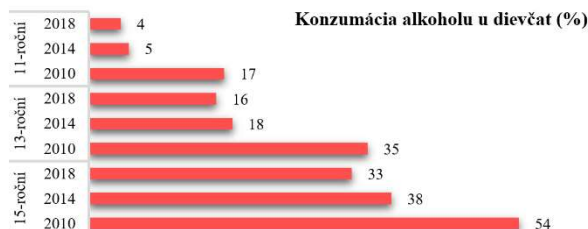
Zaujímali sme sa ako často konzumujú školáci alkohol. Pri porovnaní rokov 2010, 2014, a 2018 sme zaznamenali pokles v konzumácii alkoholu u dievčat za posledných 30 dní. Napr. u 15-ročných školáčok klesla konzumácia z 54% v roku 2010 na 33% v roku 2018 (Graf 3). V prípade chlapcov sme

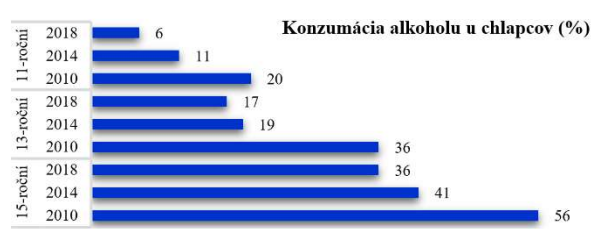
Graf 1 Fajčenie cigariet v súčasnosti (za posledných 30 dní) medzi 11, 13 a 15-ročnými dievčatami v rokoch 2010, 2014 a 2018 vyjadrené v %

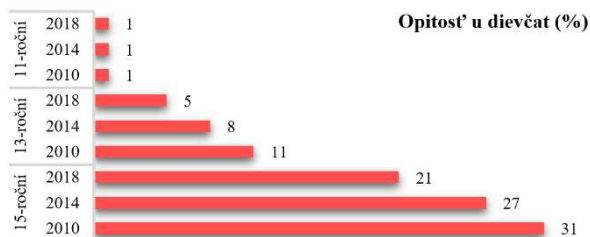
Graf 2 Fajčenie cigariet v súčasnosti (za posledných 30 dní) medzi 11, 13 a 15-ročnými chlapcami v rokoch 2010, 2014 a 2018 vyjadrené v %

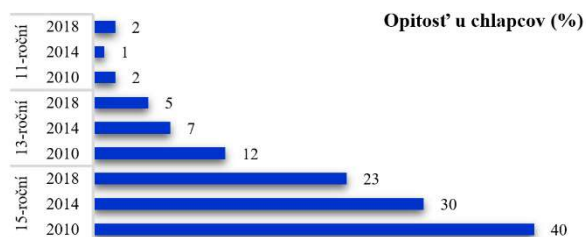
Graf 3 Pitie alkoholu v súčasnosti (za posledných 30 dní) medzi 11,13 a 15-ročnými dievčatami v rokoch 2010, 2014 a 2018 vyjadrené v %

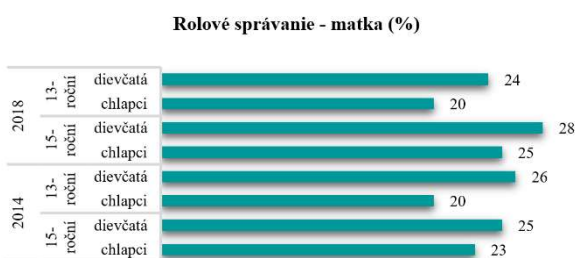
Graf 4 Pitie alkoholu v súčasnosti (za posledných 30 dní) medzi 11,13 a 15-ročnými chlapcami v rokoch 2010, 2014 a 2018 vyjadrené v %

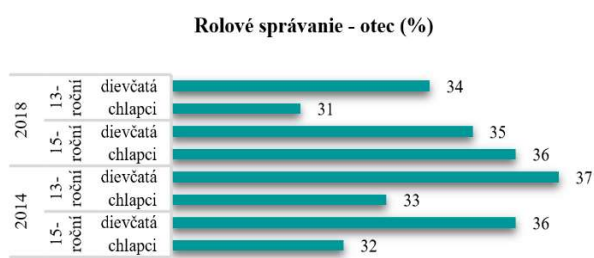
Graf 5 Skúsenosť s opitost'ou aspoň dvakrát v živote u 11, 13 a 15-ročných dievčat v rokoch 2010, 2014 a 2018 vyjadrené v %

Graf 6 Skúsenosť s opitost'ou aspoň dvakrát v živote u 11, 13 a 15-ročných chlapcov v rokoch 2010, 2014 a 2018 vyjadrené v %

Graf 7 Každodenné fajčenie tabaku matkou u 13 a 15-ročných školákov v rokoch 2014 a 2018 vyjadrené v %

Graf 8 Každodenné fajčenie tabaku otcom u 13 a 15-ročných školákov v rokoch 2014 a 2018 vyjadrené v %

rovnako zaznamenali pokles v konzumácii. U 15-ročných školákov sme zistili pokles z 56 % v roku 2010 na 36 % v roku 2018 (Graf 4).

Zisťovali sme aj aká je skúsenosť s opitost'ou aspoň dvakrát v živote v sledovanom súbore. U 11-ročných dievčat nebol zaznamenaný nárast ani pokles a podiel dievčat, ktoré sa opili aspoň dvakrát v živote dosiahol v každom sledovanom roku 1 %. U 13 a 15-ročných školáčok bol zaznamenaný pokles v roku 2018 v porovnaní s rokmi 2014 a 2010. 2 % 11-ročných chlapcov mali v roku 2018 skúsenosť s opitost'ou rovnako ako v roku 2010. V roku 2014 bol zaznamenaný pokles o 1 %. U 13 a 15-ročných chlapcov sme zistili pokles podobne ako u dievčat.

Zaujímalo nás fajčenie u rodičov. Pýtali sme sa školákov či ich rodičia fajčia denne. V prípade matky uviedol vyšší podiel 13 a 15-ročných dievčat v rokoch 2014 a 2018, že ich matky fajčia denne v porovnaní s chlapcami. V prípade otca boli zistenia podobne t.j. vyšší podiel dievčat uviedol každodenné fajčenie u otca. Výnimkou boli 15-roční chlapci, kde 36 % uviedlo, že otec fajči každý deň zatiaľ čo u dievčat to bolo 35 %.

DISKUSIA

Výsledky prieskumov realizovaných v Slovenskej republike v rámci medzinárodnej štúdie HBSC

naznačujú klesajúci trend fajčenia cigariet a konzumácie alkoholu za posledných 30 dní medzi školákmi pri porovnaní 3 vybraných rokov.

Slovensko patrilo v minulosti do prvej desiatky krajín HBSC s najvyšším výskytom fajčenia (aspoň raz týždenne) u 13 a 15-ročných školákov. Skúsenosť s fajčením cigariet (aspoň raz v živote) uvádzali v roku 2018 približne dve pätiny 15-ročných školákov (39–40 %). Výskyt skúseností s fajčením je stále pomerne vysoký avšak v porovnaní s rokom 2010 je potešujúci nápadný pokles výskytu o viac než 20 %. Tento pokles, ktorý je súčasťou celkového znižovania výskytu fajčenia v Európe v priebehu posledných rokov, je v súlade so stratégiami WHO v oblasti kontroly tabaku. Výsledky potvrdili na druhej strane negatívny trend vyrovnávania sa dievčat chlapcom vzhľadom na to, že v starších vekových kategóriách sú len štatisticky nevýznamné rozdiely.

Pravidelné pitie alkoholu (aspoň raz za týždeň) uvádzali v minulosti slovenskí školáci približne rovnako často ako je priemer HBSC krajín. Skúsenosť s pitím alkoholu (aspoň raz v živote) mali v roku 2018 približne dve tretiny 15-ročných školákov (59 %). Približne tretina 15-ročných (33–36 %) a menej ako pätina 13-ročných školákov (16–17 %) uviedla pitie alkoholu aspoň raz za mesiac, čo predstavuje oproti roku 2010 výrazný pokles. Na druhej

strane je zrejme, že medzi rokmi 2014 až 2018 sa tento pokles spomalil. V tomto vývoji situácie mohlo zohrať rolu aj sprísnenie legislatívy vo vzťahu k novele zákona č. 214/2009 o ochrane pred zneužívaním alkoholických nápojov a prijatie Národného akčného plánu pre problémy s alkoholom na roky 2013–2020 (Pecho, 2010). Napriek tomu ho však v obchodoch neodmietli predať až 7 % školákov vo veku 13 rokov a 12 % dievčat a 18 % chlapcov vo veku 15 rokov.

Madarasová Gecková a kol. uvádzajú v medzinárodnej správe, že v roku 2014 malo skúsenosti s opitnosťou dvakrát v živote a viac na Slovensku 29 % 15-ročných chlapcov a 26 % 15-ročných dievčat. Priemer výsledkov HBSC bol na úrovni 24 % u 15-ročných chlapcov a 20 % u 15-ročných dievčat. Susedné krajiny ako Poľsko, Maďarsko a Česká republika sa v tejto štatistike nachádzali podobne ako Slovensko, a to nad priemerom HBSC. Najvyššiu úroveň skúsenosti s alkoholom spomedzi spomenutých krajín malo Maďarsko, pretože 41 % chlapcov a 34 % dievčat vo veku 15 rokov uviedlo takúto skúsenosť. Napr. v Českej republike uviedlo skúsenosť s opitnosťou 32 % 15-ročných chlapcov a 29 % 15-ročných dievčat. V prípade 13-ročných školákov možno všeobecne hodnotiť, že v porovnaní s 15-ročnými bol podiel skúsenosti výrazne nižší. Priemer HBSC u 13-ročných chlapcov bol 6 % a u dievčat 4 %. U slovenských školákov bol zaznamenaný podiel v skúsenosti u 13-ročných dievčat 8 % a u chlapcov 7 %. U 13-ročných dievčat dosiahlo najvyšší podiel v skúsenosti s opitnosťou Slovensko (8 %) a u 13-ročných chlapcov Poľsko (9 %) (Madarasová Gecková a kol., 2016).

Údaje z prieskumu v Srbsku v roku 2018 uvádzajú, že vysoké percento školákov fajčilo cigarety za posledných 30 dní. Takmer každý desiaty žiak fajčil (9,5 %) a najvyšší percentuálny podiel bol zaznamenaný u 15-ročných dievčat (22,9 %) (WHO, 2020). V Slovenskej republike v roku 2018 spomedzi dievčat fajčili v najvyššom podiele 15-ročné školáčky a zároveň pri porovnaní pohlaví sa Slovenská republika stotožňuje so štatistikou Srbska, pretože najvyšší podiel dosiahli 15-ročné dievčatá (23 %) pri porovnaní s chlapcami (21 %). V prípade konzumácie alkoholu za posledných 30 dní každý desiaty školák konzumoval alkohol 20 alebo viac dní počas posledného mesiaca. Frekvencia opitosti v živote a za posledných 30 dní bola vyššia u starších ako u mladších študentov.

Výsledky 11 až 14-ročných školákov z prieskumu TAD1 ukazujú, že na otázku, či je otec fajčiar odpovedalo áno v roku 2018 33,7 % školákov. Pre porovnanie označilo otca ako fajčiara v roku 2014 34,7 % školákov a v roku 2010 39,1 %. Matku ako fajčiarku označilo nižšie percento školákov. V roku 2018 to bolo 25,6 %, v roku 2014 22,5 % a v roku 2010 25,5 % (Nociar, 2018). Aj v štúdiu HBSC sme sa zaujímali o zdravotné správanie matky a otca a pýtali sa školákov či rodičia fajčia. V roku 2018 36 % 15-ročných chlapcov uviedlo, že ich otec fajčí cigarety denne a 25% uviedlo, že ich matka fajčí denne cigarety. V prípade dievčat uviedlo 35% 15-ročných, že ich otec fajčí cigarety denne a 28% uviedlo, že ich matka fajčí denne cigarety.

ZÁVER

Prístup zameraný na primárnu prevenciu je kľúčom. Mladí ľudia sú obzvlášť vystavení riziku užívania návykových látok, pretože sú v štádiu života, keď sa formujú vzorce správania (WHO, 2019c). Zameranie by malo smerovať na preventabilné rizikové faktory a zvyšovanie ochranných faktorov prostredníctvom programov so zameraním na podporu zdravého životného štýlu v školách a podporu obmedzovania konzumácie alkoholu a tabaku u rodičov (Das et al., 2016).

Pokles, ku ktorému došlo od roku 2010 v takmer všetkých ukazovateľoch užívania psychoaktívnych látok, možno aspoň čiastočne pripísať zmenám sociálneho prostredia pravdepodobne súvisiacimi s nárastom komunikácie v online priestore, ako aj implementácii a uplatňovaniu príslušnej legislatívy. Napriek klesajúcemu trendu, je užívanie psychoaktívnych návykových látok predovšetkým u 15-ročných školákov rozšírené a zostáva dôležitým verejno-zdravotným problémom (Madarasová Gecková a kol., 2019). Je potrebné naďalej udržiavať a podporovať medzirezortnú spoluprácu pri riešení problematiky závislosti ako aj aktualizáciu programov, ktoré sú zamerané na danú problematiku zdôrazňujú multisektoriálny prístup (Národný program podpory zdravia, Národný akčný plán pre problémy s alkoholom a Národný program kontroly tabaku).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV
DAS J.K., SALAM R.A., ARSHAD A. ET AL. Interventions for Adolescent Substance Abuse: An Overview of Systematic Reviews. *Journal of Adolescent Health*. 2016; 59 (4): S61-S75.

- Health behaviour in school-aged children international coordinating centre.* About HBSC [online]. Glasgow: HBSC ICC, 2020. Dostupné na: <http://www.hbsc.org/about/index.html>
- KALINA K. et al. *Klinická adiktologie.* Praha: Grada Publishing, a.s., 2015. 696 s. ISBN 978-80-247-4331-8.
- MADARASOVÁ GECKOVÁ A. et al. 2011. Sociálne determinanty zdravia školákov [online]. Košice: Equilibria, s.r.o., 2011. 157s. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: <https://hbcslovakia.files.wordpress.com/2019/06/narodna-sprava-2010.pdf>. ISBN 978-80-89284-73-3.
- MADARASOVÁ GECKOVÁ A. et al. Národná správa o zdraví a so zdravím súvisiacom správaní 11-, 13- a 15-ročných školákov na základe prieskumu uskutočneného v roku 2013/2014 v rámci medzinárodného projektu „Health Behaviour in School Aged Children“ (HBSC) [online]. Bratislava: Kancelária Svetovej zdravotníckej organizácie na Slovensku, 2015. 267s. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: https://hbcslovakia.files.wordpress.com/2018/01/hbsc-narodna-sprava-2013_2014_final.pdf. ISBN: 978-80-971997-1-5.
- MADARASOVÁ GECKOVÁ A. et al. Medzinárodná správa o zdraví a správaní školákov v sociálnom kontexte na základe prieskumu štúdie Health Behaviour in School-aged Children uskutočnenej v roku 2013/2014 Slovenská republika, Česká republika, Maďarsko, Ukrajina a Poľsko [online]. Bratislava: Kancelária Svetovej zdravotníckej organizácie na Slovensku, 2016. 68s. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: https://hbcslovakia.files.wordpress.com/2018/01/hbsc_porovnaniesk_cz_hun_pl_ucr2016.pdf. ISBN 978-80-971997-2-2.
- MADARASOVÁ GECKOVÁ A. et al. 2019. Sociálne determinanty zdravia školákov [online]. Bratislava: Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky, 2019. 402s. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: https://hbcslovakia.files.wordpress.com/2019/06/nar-sprava-zdravie-11_lq.pdf. ISBN: 978-80-7159-242-6
- MYERS M., KELLY J. Cigarette Smoking Among Adolescents With Alcohol and Other Drug Use Problems. *Alcohol Research and Health.* 2006; 29 (3): 221–227.
- NOCIAR A. Záverečná správa z prieskumu TAD u žiakov ZŠ, študentov SŠ a ich učiteľov v roku 2018 [online]. Bratislava, VÚDPaP, 2018. 87s. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2019/06/Zav_Sprava_TAD2018_def.pdf
- PECHO L., BOTÍKOVÁ A. Intoxikácia alkoholom u pediatrického pacienta. Medzinárodný kongres sester pracujúci v oboru ARIM. 2010. s. 115-120. ISBN 978-80-254-8632-0.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. What do people think they know about substance dependence: myths and facts for policy makers responsible for substance dependence prevention, treatment and support programs [online]. Geneva: World Health Organization, 2001. Dostupné na: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/66978>.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. 2003. WHO framework convention on tobacco control [online]. Geneva: World Health Organization, 2003. 40 p. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42811/9241591013.pdf?sequence=1>. ISBN 978 92 4 159101 0.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. WHO global report on trends in prevalence of tobacco smoking 2000–2025 [online]. Geneva: World Health Organization, 2018a. 120 p. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42811/9241591013.pdf?sequence=1>. ISBN 978-92-4-151417-0
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. Global status report on alcohol and health [online]. Geneva: World Health Organization, 2018b. 450 p. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42811/9241591013.pdf?sequence=1>. ISBN 978-92-4-156563-9
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. Tobacco [online]. Geneva: World Health Organization, 2019a. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco>
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. Alcohol [online]. Geneva: World Health Organization, 2019b. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/alcohol>
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. Management of substance abuse [online]. Geneva: World Health Organization, 2019c. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: https://www.who.int/substance_abuse/activities/global_initiative/en/
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. Health behaviour in school-aged children in Serbia 2018.

Geneva: World Health Organization, 2020. [cit. 2019-10-12] Dostupné na: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0014/418001/HB

SC-factsheet-health-behaviour-school-aged-children.pdf?ua=1